
Ensuring Communicative-Pragmatic Adequacy in the Translated Text

Abdullayeva Shoxida Norqulovna

Associate Professor,
Doctor of Philological Sciences,
Uzbekistan State World Languages University

Annotation

The article examines theoretical and applied conditions for ensuring communicative-pragmatic adequacy in translation. Adequacy is treated not as formal correspondence between linguistic units, but as the degree to which the target text reconstructs the source text's communicative purpose, authorial intention, illocutionary force, implicature, evaluative tone, register, and functional effect on the addressee. Using comparative-pragmatic, contextual, and functional analysis, the study discusses recurrent situations in which lexical equivalence alone is insufficient, including politeness, irony, implicit evaluation, cultural presupposition, headlines, and directive utterances. A six-component model is proposed for assessing communicative-pragmatic adequacy: semantic accuracy, preservation of intention, illocutionary force, recipient orientation, discourse-register correspondence, and cultural accessibility. The paper also outlines a four-stage decision procedure for translators: identifying the communicative situation, determining the pragmatic core and risk zones, selecting an appropriate transformation, and testing the probable effect of the target text. The model is applicable to literary, journalistic, popular-science, and institutional translation practice.

Keywords

Translation, communicative-pragmatic adequacy, pragmatic equivalence, intention, illocutionary force, pragmatic adaptation, addressee

Tarjima matnida kommunikativ-pragmatik adekvatlikni ta'minlash masalalari

Abdullayeva Shoxida Norqulovna

Dotsent,
filologiya fanlari doktori
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya

Maqolada tarjima matnida kommunikativ-pragmatik adekvatlikni ta'minlashning nazariy va amaliy omillari tahlil qilinadi. Tadqiqotda adekvatlik tarjima birliklarining formal mosligi bilan emas, balki manba matnning kommunikativ maqsadi, muallif intensiyasi, illokutiv kuchi, implikaturasi, baholash ohangi, registri va adresatga ko'rsatadigan funksional ta'sirini maqsad tilida qayta yaratish darajasi bilan izohlanadi. Qiyosiy-pragmatik, kontekstual va funksional tahlil asosida leksik ekvivalentlikning o'zi yetarli bo'lmaydigan tipik holatlar — xushmuomalalik, kinoya, yashirin baho, madaniy presuppozitsiya, sarlavha va chaqiriq birliklari ko'rib chiqiladi. Natijada kommunikativ-pragmatik adekvatlikni baholash uchun olti mezonli model taklif etiladi: mazmuniy aniqlik, intensiya, illokutiv kuch, adresatga moslik, diskursiv-registr muvofiqligi va madaniy tushunarlilik. Shuningdek, tarjimon qarorini manba vaziyatini aniqlash, pragmatik yadro va xavf nuqtalarini belgilash, transformatsiyani tanlash hamda maqsad matn ta'sirini tekshirish bosqichlari orqali tashkil etish taklif qilinadi. Ushbu yondashuv badiiy, publitsistik, ilmiy-ommabop va institutsional matnlar tarjimasini tahlil qilishda qo'llanishi mumkin. Model tarjima

tanqidi va tarjimon tayyorlash amaliyotida pragmatik yo'qotishlarni tavsiflash uchun izchil metodik asos yaratadi va amaliy mezon beradi.

Kalit so'zlar *Tarjima, kommunikativ-pragmatik adekvatlik, pragmatik ekvivalentlik, intensiya, illokutiv kuch, pragmatik moslashuv, adresat*

Обеспечение коммуникативно-прагматической адекватности в тексте перевода

Abdullayeva Shoxida Norqulovna

*Доцент,
доктор филологических наук,
Узбекский государственный университет
мировых языков*

Аннотация *В статье рассматриваются теоретические и прикладные условия обеспечения коммуникативно-прагматической адекватности текста перевода. Адекватность понимается не как формальное совпадение языковых единиц, а как степень воспроизведения в языке перевода коммуникативной цели исходного текста, авторской интенции, иллокутивной силы, имплицатуры, оценочного тона, регистра и функционального воздействия на адресата. На основе сопоставительно-прагматического, контекстуального и функционального анализа обсуждаются типичные случаи, в которых лексической эквивалентности недостаточно: вежливость, ирония, скрытая оценка, культурные пресуппозиции, заголовочные конструкции и побудительные высказывания. В результате предлагается шестикомпонентная модель оценки коммуникативно-прагматической адекватности, включающая смысловую точность, сохранение интенции, иллокутивной силы, адресатную ориентированность, дискурсивно-регистровое соответствие и культурную понятность. Предлагается также четырехэтапный алгоритм переводческого решения: определение ситуации общения, выделение прагматического ядра и зон риска, выбор трансформации и проверка эффекта целевого текста. Модель применима к анализу художественного, публицистического, научно-популярного и институционального перевода и позволяет системно объяснять случаи, когда формально точный вариант оказывается коммуникативно неадекватным. Подход применяется в переводческой критике и обучении переводчиков для описания прагматических потерь и сдвигов.*

Ключевые слова *Перевод, коммуникативно-прагматическая адекватность, прагматическая эквивалентность, интенция, иллокутивная сила, прагматическая адаптация, адресат*

Kirish

Tarjima sifati masalasi an'anaviy ravishda ekvivalentlik va adekvatlik kategoriyalari bilan

bog'lab talqin qilinadi. Biroq real kommunikatsiyada matnning muvaffaqiyati faqat denotativ mazmunning saqlanishiga

bog'liq emas. Bir xil referensial mazmun turli nutq vaziyatlarida turlicha maqsadni bajarishi, turli darajada xushmuomala, qat'iy, kinoyali, ehtiyotkor yoki baholovchi bo'lishi mumkin. Shu sababli manba matndagi so'z va konstruksiyalarni lug'aviy jihatdan to'g'ri almashtirish tarjimaning kommunikativ natijasini avtomatik ravishda kafolatlamaydi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda matn funksiyasi, adresat, kommunikativ vaziyat va madaniy kontekstga e'tibor kuchaygani bejiz emas. House (2015) tarjima sifatini baholashda matnning situativ va funksional profilini muhim deb hisoblaydi; Nord (2018) esa tarjima faoliyatini maqsadga yo'naltirilgan kommunikativ harakat sifatida ko'radi. Nida (1964) ilgari surgan dinamik ekvivalentlik tamoyili ham maqsad auditoriyasi reaksiyasini hisobga olish zaruratini ta'kidlagan. Bu yondashuvlar umumiy bir fikrga olib keladi: tarjima matni manba matnning funksional-pragmatik vazifasini maqsad til va madaniyat sharoitida ishlaydigan shaklda qayta tashkil etishi kerak.

Mazkur maqolaning maqsadi tarjima matnida kommunikativ-pragmatik adekvatlikni ta'minlovchi asosiy omillarni tizimlashtirish, formal ekvivalentlik bilan pragmatik adekvatlik o'rtasidagi farqni aniqlashtirish hamda tarjimon qarorini baholash uchun amaliy mezonlar modelini taklif etishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagicha belgilandi: kommunikativ-pragmatik adekvatlik tushunchasining tarkibiy parametrlarini ajratish; pragmatik yo'qotish yuz beradigan tipik holatlarni tavsiflash; tarjima transformatsiyalarining funksional sabablarini izohlash; maqsad matn sifatini baholash uchun ko'p mezonli yondashuvni shakllantirish.

Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, unda ayrim misollar muayyan tarjima muammosining mexanizmini ko'rsatish uchun muallif tomonidan tuzilgan model vaziyatlar sifatida qo'llanadi. Bu yondashuv empirik korpus natijalarini da'vo qilmaydi; aksincha, kommunikativ-pragmatik adekvatlikni tahlil qilishda qo'llanishi mumkin bo'lgan mezon va

qaror bosqichlarini konseptual ravishda aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi va Nazariy asos

Ekvivalentlik tushunchasi tarjima nazariyasining markaziy kategoriyalaridan biri bo'lsa-da, u turli maktablarda turlicha talqin qilinadi. Formal yondashuv til birliklari va tuzilmalar o'rtasidagi moslikka urg'u beradi; funksional yondashuv esa tarjima natijasining vazifasi va kommunikativ samaradorligini birinchi o'ringa qo'yadi. Baker (2018) ekvivalentlik masalasini so'z darajasidan yuqori bo'lgan grammatik, matniy va pragmatik qatlamlargacha kengaytiradi. Demak, tarjima ekvivalentligini bir xil darajadagi yagona moslik sifatida emas, balki bir nechta qatlamlarning muvozanati sifatida ko'rish maqsadga muvofiq.

Pragmatik qatlam, ayniqsa, kontekst orqali anglashiladigan mazmunni o'z ichiga oladi. Grice (1975) tasvirlagan implikatura mexanizmi shuni ko'rsatadiki, so'zlovchi ko'pincha ma'noni bevosita aytmaydi, balki umumiy bilim, hamkorlik tamoyili va vaziyatga tayanib yetkazadi. Sperber va Wilson (1995) relevans nazariyasida kommunikatsiya adresat tomonidan ma'no chiqarish jarayoni ekanini ko'rsatadi. Gutt (2000) ushbu yondashuvni tarjimaga tatbiq etib, tarjima muvaffaqiyatini maqsad auditoriyasi uchun yetarli kontekstual effekt va oqilona qayta ishlash xarajati bilan bog'laydi. Shunday ekan, implikatura va presuppozitsiyani saqlash ko'pincha so'zma-so'z moslikdan ko'ra muhimroq bo'ladi.

Speech act nazariyasi ham tarjima adekvatligini tushuntirish uchun samarali asos beradi. Austin (1962) va Searle (1969) nutq birligi faqat axborot bermasdan, muayyan harakatni ham bajarishini ko'rsatadi. Buyruq, iltimos, ogohlantirish, va'da, uzr, tavsiya yoki kinoya mazmunan o'xshash so'zlar bilan ifodalanishi mumkin, biroq ularning illokutiv kuchi farq qiladi. Tarjimada shu kuchning oshib ketishi yoki kamayishi personaj munosabatlari, institutsional ierarxiya va matn ohangini o'zgartiradi. Shu sababli kommunikativ-pragmatik adekvatlikni baholashda "nima

deyilgan?" savoli bilan birga "nima maqsadda va qanday kuch bilan deyilgan?" savoli ham qo'yilishi lozim.

Tarjima va moslashuv munosabati ham pragmatik adekvatlik bilan bevosita bog'liq. Kononchuk (2024) pragmatik va sotsiokultural moslashuvni maqsad matn funksiyasi, adresat ehtiyoji hamda madaniy tafovutlar bilan bog'laydi. Keyingi tadqiqotlarda ham formal aniqlikning o'zi pragmatik muvaffaqiyatni ta'minlamasligi qayd etiladi. Masalan, adekvatlik va ekvivalentlikka bag'ishlangan zamonaviy tahlilda funksional moslik, kommunikativ effekt va tarjimonning lingvomadaniy kompetensiyasi tarjima sifatining muhim omillari sifatida ko'rsatilgan (Iskandarov, 2025). Pragmatik adaptatsiyaning raqamli tarjima va xushmuomalalik bilan bog'liq tahlillari esa registr va ijtimoiy masofa maqsad matnda qayta sozlanishini ko'rsatadi (Mehawesh et al., 2025).

O'zbek tarjimashunoslik an'anasida ham mazmun, uslub, milliy-madaniy xususiyat va o'quvchiga ta'sir birligi muhim deb qaraladi. Salomov (1983) va Musayev (2005) tarjimini til birliklarini mexanik almashtirish emas, balki mazmun va badiiy-funksional xususiyatlarni qayta yaratish jarayoni sifatida talqin qiladi. Safarov (2008) pragmalingvistik nuqtai nazardan nutq faoliyati, kommunikativ niyat va kontekstni bir butun tizimda ko'rish zarurligini asoslaydi. Ushbu qarashlar kommunikativ-pragmatik adekvatlikni o'zbek tarjimashunosligi uchun ham izchil tadqiqot kategoriyasi sifatida rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda qiyosiy-pragmatik, kontekstual, funksional va diskursiv tahlil usullaridan foydalanildi. Qiyosiy-pragmatik tahlil manba birlik va uning ehtimoliy tarjima variantlari o'rtasidagi illokutiv kuch, implikatura, baholash va xushmuomalalik farqlarini aniqlashga xizmat qildi. Kontekstual tahlilda nutq ishtirokchilari, ularning ijtimoiy maqomi, muloqot maqsadi, umumiy bilim fondi va vaziyatning institutsional yoki

norasmiy xususiyati hisobga olindi. Funksional tahlil esa tarjima varianti maqsad matnda qanday kommunikativ vazifani bajarishini tekshirishga qaratildi.

Tahlil birligi sifatida alohida so'z emas, balki pragmatik vazifa bajaradigan minimal kontekstual segment qabul qilindi. Bunday segment bir gap, replika, sarlavha, murojaat shakli yoki bir necha gapdan iborat mikroparcha bo'lishi mumkin. Har bir model misolda to'rtta savol qo'yiladi:

- 1) manba segmentning literal mazmuni nima;
- 2) uning kommunikativ maqsadi va illokutiv kuchi qanday;
- 3) maqsad auditoriyasi uni qanday talqin qilishi ehtimol;
- 4) qaysi tarjima strategiyasi mazmun, funksiya va ta'sir o'rtasida optimal muvozanat yaratadi.

Metodologik jihatdan "bir xil effekt" tushunchasi mutlaq tenglik sifatida qabul qilinmaydi. Turli tillar va madaniyatlarda adresat reaksiyasini aniq takrorlash imkonsiz bo'lishi mumkin. Shuning uchun bu maqolada adekvatlik manba matnning kommunikativ-pragmatik parametrlarini maqsad sharoitida imkon qadar funktsional darajada saqlash deb tushuniladi. Bunda tarjimonning har qanday erkin o'zgartirishi oqlanmaydi: transformatsiya manba intensiyasi, janr talabi yoki adresat uchun tushunarlilik bilan asoslangan bo'lishi kerak.

Natijalar va Muhokama

Tahlil shuni ko'rsatadiki, kommunikativ-pragmatik adekvatlik bir vaqtning o'zida bir nechta o'zaro bog'liq parametrlarni muvofiqlashtirishni talab qiladi. Ularning birinchisi semantik aniqlikdir: tarjima manba matnning asosiy propozitsional mazmunini buzmasligi kerak. Biroq semantik aniqlik zarur shart bo'lsa-da, yetarli shart emas. Ikkinchi parametr — muallif yoki so'zlovchi intensiyasini saqlash; uchinchi parametr — illokutiv kuchni to'g'ri qayta yaratish; to'rtinchi parametr — adresatning bilim darajasi va kutishlariga moslik; beshinchisi — janr va registr;

oltinchisi — madaniy tushunarlilik va presuppozitsiyalarni boshqarishdir.

Masalan, ingliz tilidagi "Could you possibly close the window?" gapini grammatik jihatdan "Siz derazani yopa olarmidingiz?" tarzida o'g'irish mumkin. Lekin bu variant o'zbek muloqotida ayrim vaziyatlarda sun'iy yoki ortiqcha bilvosita eshitisilishi mumkin. "Iltilmos, derazani yopib qo'ysangiz" varianti esa manba gapning asosiy illokutiv vazifasi — yumshatilgan iltimosni — tabiiyroq qayta yaratadi. Bu yerda grammatik shakl o'zgargan bo'lsa ham, xushmuomalalik darajasi va kommunikativ maqsad yaxshiroq saqlanadi. Demak, pragmatik adekvatlik formal paralelizmni emas, funksional moslikni talab qiladi.

Ikkinchi tipik muammo — implikatura. Model vaziyatda bir kishi kechikkan hamkasbiga "Nice of you to come on time" desa, gapning literal shakli ijobiy bahoni bildiradi, real kommunikativ ma'no esa kinoyali tanbehdir. Uni "Vaqtida kelganingiz yaxshi bo'ldi" deb so'zma-so'z tarjima qilish kinoyani faqat intonatsiya yordamida anglash mumkin bo'lgan noaniq shaklga aylantiradi. Kontekst talab qilsa, "Ha, juda vaqtida keldingiz-da" yoki vaziyatga mos boshqa kinoyaviy vosita funksional jihatdan aniqroq bo'lishi mumkin. Tarjimon bu holda ijobiy leksik shaklni emas, yashirin salbiy bahoni saqlaydi.

Uchinchi muammo — presuppozitsiya va madaniy bilim. Manba matnda "He finally got tenure" kabi jumla ma'lum akademik tizim haqidagi fon bilimiga tayanadi. "U nihoyat tenure oldi" shakli terminni saqlaydi, lekin auditoriya tushunchani bilmasa, kommunikativ mazmunning muhim qismi yo'qoladi. Janr imkon bersa, "U nihoyat universitetdagi doimiy lavozim maqomini oldi" kabi izohlovchi tarjima maqsad auditoriyasi uchun funksional tushunarlilikni oshiradi. Biroq ilmiy maqola yoki mutaxassislar uchun matnda "tenure" atamasini izoh bilan birinchi marta berish, keyin terminni saqlash maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. Shunday qilib, bir xil birlik uchun

adekvat strategiya janr va adresatga qarab o'zgaradi.

To'rtinchi muammo — baholash kuchi va registr. Publitsistik matnda "the plan sparked outrage" birikmasini "reja norozilikni keltirib chiqardi" deb tarjima qilish asosiy faktni yetkazadi, biroq "outrage"dagi kuchli emotsional baho "norozilik"da susayishi mumkin. "Reja keskin norozilikka sabab bo'ldi" varianti baholash intensivligini yaxshiroq saqlaydi. Aksincha, manba matndagi nisbatan neytral birlikni maqsad tilida ortiqcha dramatisatsiya qilish ham pragmatik adekvatlikni buzadi. Tarjimon baholovchi semantikaning nafaqat yo'nalishini, balki darajasini ham nazorat qilishi kerak.

Beshinchi muammo — direktiv va institutsional matnlarda majburiylik darajasi. Inglizcha "Visitors are requested to present identification" jumlasini "Tashrif buyuruvchilardan shaxsni tasdiqlovchi hujjatni ko'rsatish so'raladi" shaklida berish rasmiy xushmuomalalikni saqlaydi. "Tashrif buyuruvchilar hujjatini ko'rsatishi shart" varianti esa pragmatik kuchni "iltimos/rasmiy talab"dan qat'iy majburiyatga ko'tarishi mumkin. Agar real institutsional qoida aynan majburiy bo'lsa, bunday kuchaytirish asosli; aks holda tarjimon normativ ma'noni o'zgartirib yuboradi. Bu misol tarjimada modallik va illokutiv kuchning huquqiy yoki tashkiliy oqibatlariga ham ega bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Sarlavha va reklama matnlarida kommunikativ-pragmatik adekvatlik alohida murakkablik kasb etadi. Sarlavha ixchamlik, diqqatni jalb qilish va baholash vazifalarini birlashtiradi. Masalan, "A wake-up call for universities" sarlavhasini "Universitetlar uchun uyg'onish qo'ng'irog'i" deb so'zma-so'z berish obrazni saqlasa-da, o'zbek tilida tabiiy bo'lmasligi mumkin. "Universitetlar uchun jiddiy ogohlantirish" yoki kontekstga qarab "Universitetlar uchun o'ylantiruvchi signal" shakli kommunikativ funktsiyani aniqroq beradi. Bu holatda metaforani saqlash yoki neytrallashtirish tanlovi matn janri, auditoriya va stilistik maqsadga bog'liq.

Yuqoridagi kuzatuvlar asosida
kommunikativ-pragmatik adekvatlikni

baholash uchun quyidagi olti mezonli model
taklif etiladi.

Mezon	Asosiy savol	Pragmatik xavf	Tarjimonning tekshiruvi
Mazmuniy aniqlik	Asosiy referensial mazmun saqlandimi?	Ma'no qo'shilishi yoki tushib qolishi	Fakt va propozitsiyani manba bilan qiyoslash
Intensiya	So'zlovchi nimaga erishmoqchi?	Maqsadning noto'g'ri talqini	Axborot, ishontirish, tanbeh, iltimos va b. vazifani aniqlash
Illokutiv kuch	Nutq harakati kuchi saqlandimi?	Iltimosning buyruqqa yoki aksincha aylanishi	Modallik, xushmuomalalik va qat'iylikni tekshirish
Adresatga moslik	Maqsad o'quvchi yetarli fon bilimiga egami?	Tushunarsizlik yoki ortiqcha izoh	Termin, presuppozitsiya va izoh darajasini moslashtirish
Diskurs va registr	Janr, uslub va ijtimoiy masofa saqlandimi?	Rasmiylik yoki emotsional tonning siljishi	Registr, murojaat va baholash darajasini qiyoslash
Madaniy tushunarlilik	Madaniy signal maqsad auditoriyasida ishlaydimi?	Realitiya, metafora yoki ishoraning yo'qolishi	Saqlash, izohlash, funksional almashtirish yoki kompensatsiyani tanlash

1-jadval. *Kommunikativ-pragmatik adekvatlikni baholash mezonlari*

Taklif etilgan modelda mezonlar ierarxiya emas, balki o'zaro bog'liq. Masalan, terminologik aniqlik yuqori bo'lsa ham, adresatga moslik past bo'lishi mumkin; yoki registr tabiiy berilgan bo'lsa-da, illokutiv kuch o'zgargan bo'lishi mumkin. Shu sababli tarjima sifatini "to'g'ri/noto'g'ri" binar qarori orqali emas, muayyan kommunikativ vazifa doirasida mezonlar muvozanati orqali baholash maqsadga muvofiq. Ayrim janrlarda bir mezon ustuvor bo'lishi mumkin: huquqiy matnda semantik va normativ aniqlik, reklamada persuasiv effekt, ilmiy matnda terminologik aniqlik va mantiqiy shaffoflik, badiiy matnda esa stilistik va implikativ qatlamning qayta yaratilishi katta ahamiyat kasb etadi.

Tarjimon qarorini amaliy jihatdan to'rt bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqichda kommunikativ vaziyat aniqlanadi: kim gapiryapti, kimga, qaysi janrda, qanday maqsadda va qanday ijtimoiy munosabatda. Ikkinchi bosqichda pragmatik yadro ajratiladi: saqlanishi shart bo'lgan intensiya, illokutiv

kuch, baholash, presuppozitsiya va implikatura belgilanadi. Uchinchi bosqichda transformatsiya tanlanadi: literal moslik, modulyatsiya, eksplisitashtirish, implisitashtirish, funksional almashtirish, kompensatsiya yoki madaniy moslashtirish. To'rtinchi bosqichda maqsad matn qayta o'qilib, uning ehtimoliy adresatga ta'siri manba matnning vazifasi bilan qiyoslanadi.

Pragmatik adaptatsiya chegarasi masalasi alohida ehtiyotkorlikni talab qiladi. Maqsad auditoriyasiga qulaylik yaratish uchun manba matnning g'oyaviy pozitsiyasi, faktlari yoki baholash yo'nalishini o'zgartirish mumkin emas. Adaptatsiya tushunishni ta'minlash, nutq aktini tabiiy qayta yaratish yoki madaniy bo'shliqni bartaraf etish uchun xizmat qilishi kerak. Shuning uchun har bir transformatsiya "bu o'zgarish manba maqsadini aniqroq yetkazadimi yoki tarjimonning yangi mazmunini qo'shyaptimi?" degan savol bilan nazorat qilinishi lozim. Bu etik mezon pragmatik adekvatlikni erkin qayta yozishdan ajratib turadi.

Mashina tarjimasi va post-tahrir sharoitida ham mazkur mezonlar dolzarb. Zamonaviy tizimlar leksik va grammatik silliqlikni yuqori darajada ta'minlay olsa-da, registr, kinoya, xushmuomalalik yoki madaniy presuppozitsiyani kontekstga mos boshqarish hanuz inson tahririni talab qilishi mumkin. Mehawesh va hammualliflar (2025) raqamli tarjimada xushmuomalalikning pragmatik moslashuvini tahlil qilib, texnologik vositalar bilan ishlaganda ham ijtimoiy va madaniy signallarni qayta sozlash zarurligini ko'rsatadi. Shu ma'noda kommunikativ-pragmatik mezonlar post-tahrir sifatini nazorat qilish uchun ham metodik asos bo'la oladi.

Tarjima tanqidida ham kommunikativ-pragmatik tahlilning afzalligi shundaki, u bahoni aniq sabablar bilan izohlash imkonini beradi. "Tarjima tabiiy emas" yoki "ma'no to'liq chiqmagan" kabi umumiy hukmlar o'rniga, qaysi parametr buzilgani ko'rsatiladi: illokutiv kuch susayganmi, presuppozitsiya tushunarsiz qolganmi, baholash darajasi o'zgarganmi, registr mos kelmaganmi yoki adresat uchun ortiqcha kognitiv yuk yuzaga kelganmi. Bunday tahlil tarjimon tayyorlashda ham foydali, chunki talabaga faqat "to'g'ri variant"ni emas, tarjima qarorining kommunikativ sababini tushuntirishga imkon beradi.

Shuningdek, adekvatlikni baholashda matn ichidagi izchillik muhim. Bir birlikning alohida kontekstdagi muvaffaqiyatli tarjimasi butun matn darajasida yetarli bo'lmasligi mumkin. Terminlar, murojaat shakllari, modallik, narrativ ovoz va baholash vositalari matn davomida bir xil pragmatik profilni saqlashi kerak. Ayniqsa, uzoq matnlarda lokal qarorlar global kommunikativ strategiyaga bo'ysundirilmasa, maqsad matnda uslubiy parokandalik yuzaga keladi. Demak, kommunikativ-pragmatik adekvatlik mikrosegment va makromatn darajalarini birgalikda tekshirishni talab qiladi.

Natijalarni umumlashtirib aytganda, adekvat tarjima eng yaqin lug'aviy moslikni

topishdan ko'ra kengroq intellektual jarayondir. Tarjimon lingvistik ma'noni, nutq harakatini, vaziyatni, ijtimoiy munosabatlarni va maqsad auditoriyasining interpretativ imkoniyatlarini bir vaqtning o'zida muvofiqlashtiradi. Shu nuqtai nazardan, kommunikativ-pragmatik adekvatlik tarjima sifatining integrativ mezoni bo'lib, semantik ekvivalentlikni inkor etmaydi, balki uni matn funksiyasi va real kommunikativ ta'sir bilan bog'laydi.

Xulosa

Tarjima matnida kommunikativ-pragmatik adekvatlikni ta'minlash manba matn mazmunini saqlash bilan cheklanmaydi. U muallif intensiyasi, illokutiv kuch, implikatura, baholash, registr, adresat va madaniy kontekstni bir butun kommunikativ tizim sifatida hisobga olishni talab qiladi. Shu sababli formal jihatdan aniq tarjima ham maqsad auditoriyasi uchun noto'g'ri ohang, boshqa darajadagi majburiylik yoki yo'qolgan yashirin ma'no tufayli pragmatik jihatdan noadekvat bo'lishi mumkin.

Maqolada taklif qilingan olti mezonli model — mazmuniy aniqlik, intensiya, illokutiv kuch, adresatga moslik, diskursiv-registr muvofiqligi va madaniy tushunarlilik — tarjima qarorlarini tizimli baholash imkonini beradi. To'rt bosqichli qaror algoritmi esa kommunikativ vaziyatni aniqlashdan boshlab maqsad matn ta'sirini yakuniy tekshirishgacha bo'lgan jarayonni izchil tashkil etadi. Bunday yondashuv tarjima tahlili, tarjimon tayyorlash va post-tahrir amaliyotida qo'llanishi mumkin.

Kelgusida mazkur modelni turli janrlardan olingan parallel korpus materialida sinash, mezonlarning janrga bog'liq og'irligini aniqlash va ekspert baholari bilan solishtirish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, ingliz-o'zbek tarjimasida xushmuomalalik, modallik, baholash va madaniy presuppozitsiyaning transformatsiyasini korpus asosida o'rganish kommunikativ-pragmatik adekvatlikning empirik mezonlarini yanada aniqlashtirishga xizmat qiladi.

References:

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
2. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
3. Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation*. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts* (pp. 41–58). Academic Press.
4. Gutt, E.-A. (2000). *Translation and relevance: Cognition and context* (2nd ed.). St. Jerome Publishing.
5. House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. Routledge.
6. Iskandarov, B. (2025). Adequacy, equivalency and translation evaluation. *American Journal of Philological Sciences*, 5(7), 34–37. <https://doi.org/10.37547/ajps/Volume05Issue07-09>
7. Kononchuk, I. (2024). Translation and adaptation: Intersecting relationships. *International Journal of Philology*, 15(2), 32–42. [https://doi.org/10.31548/philolog15\(2\).2024.04](https://doi.org/10.31548/philolog15(2).2024.04)
8. Mehawesh, M. I., Akkawi, A. W., Al-Hawamdeh, R. F., Zuraigat, I. M., Banat, S. A. J., AlOmari, N. M., Al-Natour, M. M., & Al-Yousef, H. M. (2025). Pragmatic adaptation in digital translation: The influence of technology on translating negative politeness. *Forum for Linguistic Studies*, 7(12), 420–440. <https://doi.org/10.30564/fls.v7i12.11342>
9. Musayev, Q. (2005). *Tarjima nazariyasi asoslari*. Fan.
10. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
11. Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Brill.
12. Nord, C. (2018). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained* (2nd ed.). Routledge.
13. Safarov, Sh. (2008). *Pragmalingvistika*. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
14. Salomov, G'. (1983). *Tarjima nazariyasiga kirish*. O'qituvchi.
15. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
16. Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition* (2nd ed.). Blackwell.